

Олександра САВЧЕНКО

Українська мова та ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
спеціальних закладів загальної середньої освіти
(Н 54.1 – Н 54.2)
(у 4-х частинах)

Частина 3

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Оріон
2020

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має
Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Відповідно до Типової освітньої програми колективу авторів
під керівництвом О. Я. Савченко

Умовні позначення:

Звертаємо увагу.

Читаємо правильно.

Міркуємо і відповідаємо.

Досліджуємо текст.

Працюємо в парі.

Працюємо в групі.

Роз'єднай слова і прочитай.

Фантазуємо і створюємо.

Граємо сценку, виставу.

Дізнаємося значення слів.

Савченко О. Я.

С13 Українська мова та читання : Підручник для 3 класу спеціальних закладів загальної середньої освіти (Н 54.1 – Н 54.2) (у 4-х частинах) : Частина 3 // О. Я. Савченко. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 80 с. : іл.

ISBN 978-966-991-065-3.

ISBN 978-966-991-068-4 (ч. 3).

УДК 811.161.2*кл3(075.2.056.262)

ЛЮБІ ДІВЧАТКА І ХЛОПЧИКИ!

У новому підручнику з **літературного читання** ви прочитаєте різні твори — народні й авторські. У казках, віршах, оповіданнях відкриєте цікавий світ природи й дитинства, дізнаєтесь про те, як виникла й розвивалась наша мова, створювалися книжки.

Ознайомитеся з новими для вас видами текстів — *п'єсою, байкою, науково-художнім оповіданням*. Прочитаєте твори про почуття, які об'єднують нас; про історію рідного краю, видатних людей; про те, де знайти і як працювати з інформацією.

Дослухаючись до порад учителів, співпрацюючи одне з одним:

- ◆ розвивайте вміння вдумливо читати й розуміти прочитане;
- ◆ досліджуйте зміст і структуру текстів різних видів;
- ◆ збагачуйте своє мовлення новими словами, образними висловами;
- ◆ міркуйте, висловлюйте своє ставлення до прочитаного;
- ◆ розрізняйте та правильно називайте жанри прочитаних творів;
- ◆ учіться інсценізувати прочитане, створювати свої тексти;
- ◆ удосконалюйте вміння знаходити і працювати з різними джерелами інформації.

**А головне —
читайте
із задоволенням
щодня!**

ЗРАСТУЙ, РІДНА ШКОЛО І МІЙ ТРЕТІЙ КЛАС!

Щороку вереснева стежечка запрошує вас до рідної школи. Радісні привітання, розповіді про літні враження наповнюють святкове шкільне подвір'я. Ось-ось розпочнеться перший у цьому навчальному році **урок літературного читання**, на якому ви ознайомитеся з новим підручником.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися, як розпочинають новий навчальний рік ваші однолітки в різних країнах;
- визначати тему й головного персонажа прочитаного твору;
- розповідати одне одному про літні враження і прочитані книжки;
- створювати веселі колажі, про які розповідається в **«Медіавіконці»**.

ТИХА, ЗАДУМЛИВА ОСІНЬ СПУСКАЄТЬСЯ...

Осінь на землю тихенько спускається
в небі летить, наче птах.

Крілами-хмарами небо вкривається.

Пухом тумани із крил її падають,
стеляться в вільних степах.

Літо зелене і радісне згадують.

Стріпує крилами осінь широкими,

роси спадають у млі,

ллються крізь неї дощами-потоками.

Літо веселе, співоче минається,

спокій стає на землі...

Тиха, задумлива осінь спускається...

- Послухайте вірш. Який настрій він передає?
- Ранню чи пізню осінь описано у вірші?
- У якому темпі, з якою силою голосу краще прочитати вірш? Прочитайте.
- Які порівняння використав поет, описуючи осінь?

Знайдіть у вірші слова, вжиті в переносному значенні.
Поясніть, які ознаки осені вони передають.

Скринька очікувань

Що кожен/кожна з вас очікує від уроків літературного читання? Запишіть удома свої побажання. На наступному уроці ми їх обговоримо, складемо у скриньку. Цікаво буде перед Новим роком пригадати свої очікування і визначити — що з них справдилось, а що ні.

Вчимося слухати й розуміти текст

- ✦ Послухайте текст. Намагайтеся запам'ятати, про які країни в ньому розповідається.

Ольга Морозова

ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ШКОЛІ

Ви знаєте, як весело буває в цей день школярам. І новеньке вбрання, й багато-багато квітів, голосний веселий перший дзвінок! І найперший у житті урок.

А як в інших країнах відбувається в цей день?

В **Індії**, наприклад, навчання починається в червні, коли мине пора найбільшої спеки. Учитель поздоровляє тих, хто вперше прийшов до школи. Він читає їм давню народну казку, а потім всі діти вчать літеру А. Вони пишуть А і співають пісню про А. Батьки учнів одягають учителеві на шию вінок із красивих квітів.

Є в Індії і такі школи, де один день учні вчать без учителів. На цей день учні обирають з-поміж себе ніби учнівський уряд — парла́мент — і міністрів. Найголовніший з усіх міністрів — міністр дисципліни.

У **Японії** вчитися починають із квітня — тоді саме в цій країні цвітуть вишні. Учитель вітає дітей, а потім показує, де хто з учнів сидітиме. Показує він їм також і місце, де ставити взуття. Бо в Японії, як і в Індії, перед тим, як увійти до будинку, треба скинути черевики й залишити їх біля входу. Так само й у школі.

Діти у **Фінляндії**, вперше йдучи до школи, дають обіцянку, що не псуватимуть своїх гладеньких парт. І свої обіцянки вони дотримуються не тому, що у Фінляндії за попсовану парту доводиться платити гроші. А просто новенькі, чепурні, блискучі парти куди більше подобаються учням.

- На яку тему цей текст?
- Про початок навчання у яких країнах ви дізналися?
- Що було несподіваним? Новим?

Поставте одне одному запитання за прослуханим.

ПРИСЛІВ'Я

Знання людині — що крила пташині.

ЯК У НІМЕЧЧИНІ СВЯТКУЮТЬ ПОЧАТОК НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

У Німеччині батьки дарують першокласникам і першокласницям величезний пакет, заповнений різними подарунками — солодощами, іграшками, а також корисними для школи речами. «Шкільний пакет», який здебільшого має форму конуса, чимало батьків майструють власноруч. Уперше такі ріжки для подарунків з'явилися у Німеччині ще майже 300 років тому.

Більшість дітей у Німеччині йдуть до школи в шість років. Навчальний рік починається в серпні. І для дітей, і для їхніх батьків школа є початком нового життя.

Готуючись до початку навчання, батьки купують першокласникам шкільний ранець. Часто він має міцний каркас, щоб книжки та зошити в ньому не заминалися, і щоб водночас був зручним.

У шкільному ранці має бути все необхідне для навчання: ручки, олівці, лінійки, зошити. Не менш важливою також є така річ, як бутербродниця. У Німеччині, особливо в початковій школі, часто немає обіду. Але учні мають час на легкий перекус. Тож потрібна спеціальна коробочка для бутерброда. Обідають

діти після школи вдома або в дитячому садку в спеціальній групі для школярів.

Не можна забувати і про фото на пам'ять. На таких світлинах діти тримають у руках пакет з подарунками, який часто більший за них самих.

Під час урочистої церемонії для першокласників і першокласниць учні старших класів разом з учителями влаштовують невеличкі вистави. У деяких школах до кожного першокласника або першокласниці приставляють помічника або помічницю з другого, третього або четвертого класу, котрий у перші дні допомагає новачкові, дає різні поради.

Для дітей проводять також екскурсію школою, показують їм їхні класи. Наступного дня новачки мають знайти дорогу до класу уже самі або ж у супроводі свого наставника.

За матеріалами інтернет-джерел

- На яку тему цей текст? Чому не вказано його автора?
- Знайди і прочитай, що має бути у шкільному ранці першокласника та першокласниці у Німеччині. А в нашій країні?
- Що тобі сподобалося в цій розповіді? А що здивувало?

Поставте одне одному запитання за прочитаним.

Відчиняєш, утворившись, мандрівниця, олов'яними.

Алла Коваль

ЗНАЙОМІ НЕЗНАЙОМЦІ

(Скорочено)

Слово «школа» є в багатьох мовах. З'явилася школа як навчальний заклад дуже давно, 24 століття тому.

На українські землі школа прийшла тисячу років тому. А по дорозі до нас грецьке слово «схóле» і стало школою.

Ти щодня відчиняєш двері свого рідного класу. Тут тебе зустрічають твої однокласники і однокласниці, твоя перша вчителька або вчитель.

Прийшло до нас слово «клас» із латіни, утворившись від слова «клáсіс», яке означає «група людей».

А ось нарешті й рідна парта. Може, хоч вона не є чужинкою? Ні, вона теж, виявляється, мандрівниця.

У стародавніх школах учні сиділи на довгих лавах біля столу. Та згодом їх розділили, розсадили по двоє: апáрт — «збоку, окремо». Слово «апáрт» є і у французькій, і в німецькій мовах. Ти, напевно, вже встиг у тому слові впізнати свою парту?

Чи не задумувався ти над походженням таких слів: *бук, буква, буквар?*

Чи не родичі вони часом? І чиї вони, ці слова? Слово «бúки» прийшло до нас від прадавніх наших сусідів — гермáнців. Означало воно в них і букове дерево, і дóщечку з бука, на якій писали, і літеру, вирізану на бúковому брусочку.

А олівець... Чи він теж чужинець? Слово «олівець» теж із дуже давніх часів. Пов'язане воно зі словом «óлово» — назвою металу.

Олов'яними паличками в дерев'яній оправі люди писали до 17 століття, а потім вінайшли олівці з графітом, якими користуємося і ми.

Пригадуєш, як вчителька вперше викликала тебе до дошки? На дошці ти мав писати два найрідніших слова — *мама* й *мова*. Уяви собі, що обидва ці слова — мандрівники.

Такий вигляд мав олівець 300 років тому.

Крейда зовсім не крейда, вона — «*крéта*», точніше, глина з острова Крит, який далеко від України.

Крету, тобто таку саму глину, знайшли в себе германці. Назву цієї глини вони трохи змінили — на «*кра́йде*». А від германців слово примандрувало в Україну.

Українське слово «*дошка*» походить від грецького слова «*діскос*», що означає круг, диск, підставку для їжі.

У германців воно означало «*стіл*». Від них це слово потрапило до нас. Але в наших предків уже було слово «*стіл*», тому слово «*дошка*» стало позначати квадрат, на якому різали, подавали хліб, овочі, м'ясо.

І тільки згодом дошка з'явилася в класній кімнаті.

- Прочитай текст. Які слова для тебе незрозумілі?
- Що нового ти відкрив/відкрила для себе?

Робота в парі. Перегляньте текст. Знайдіть і прочитайте слова, які прийшли до нас із грецької мови.

- Звідки в українській мові з'явилися слова «*буква*», «*крейда*», «*дошка*»?

Обміняйтесь думками: що ви знаєте про походження назв іншого обладнання, яким користуєтесь у школі?

Далі ви прочитаєте уривок з повісті американської письменниці **Меган МакДоналд «Джуді Муді»** про перший день навчання цієї дівчинки у 3-«Т» класі. У початкових класах деяких зарубіжних країн кожен навчальний рік дітей навчає інший учитель і в іншому приміщенні.

У серії про пригоди веселої Джуді Муді вийшло вже більше двадцяти книжок. Багато з них перекладено українською мовою.

Знайомиться, повісьте, велетénська, приклéїлася, мініатюрний, колекціону́ю, пластмасовий.

Головний персонаж

Меган МакДоналд

ДЖУДІ ЗНАЙОМИТЬСЯ З НОВИМ УЧИТЕЛЕМ

Коли Джуді Муді підходила до свого 3-«Т», там стояв її вчитель, пан Тодд, і запрошував усіх до класу.

— Клас, будь ласка, повісьте рюкзаки на гачкі й покладіть сумочки з обідами на полиці, — сказав пан Тодд.

Розпочався урок. Пан Тодд повернувся обличчям до класу. На дошці великими літерами було написано: ВЕЛЕТÉНСЬКА СИРНА ПІЦА.

— Велетенська сирна піца — це на обід? — запитала Джуді.

— Це для словотвору, — пан Тодд підніс палець до губ, ніби це був секрет. — Ви побачите.

— Візьміть аркуш паперу і запишіть п'ять різних слів, захованих у написі на дошці, — ВЕЛЕТЕНЬСЬКА СИРНА ПІЦА.

Джуді взяла коробку новеньких «буркотливих» олівців, розмальованих скаженими мордочками. «Буркотливі олівці — для абсолютно різних настроїв, — писалося на пакунку. — Чи ви коли-небудь бачили олівець, який виглядає так, ніби вранці встав не з тієї ноги?».

Чудово! Нові «буркотливі» олівці допомагали їй думати. Вона знайшла слово ЛІКАР, ЛИЦАР, БАТА, заховані в написі пана Тодда. Та замість них написала:

1. Ні. 2. Ні. 3. Ні. 4. Ні. 5. Ні.

— Хто хоче прочитати класу свої п'ять слів? — запитав пан Тодд.

Джуді підняла руку.

— Джуді?

— Ні, Ні, Ні, Ні, Ні! — виголосила Джуді.

— Це одне слово. А треба ще чотири. Піди й напиши їх на дошці.

Джуді Муді не написала ЛІКАР, ЛИЦАР і БАТА. Замість цього написала ЛИС і ТІНЬ.

— А як щодо слова ЛИСТЯ? — запитав Рокі.

— У нас немає літери «Я», — відповів Френк Перл.

ВЕЛЕТ — написала Джуді.

— Ще одне слово, — нагадав пан Тодд.

ПІТ — написала Джуді.

— Чи можеш ти скласти речення з будь-яким із цих слів? — запитав пан Тодд.

— Лис побачив тень велета і спітнів.

Увесь клас аж ліг від сміху. А Френк так сміявся, що й закашлявся.

— Ти сьогодні не в гуморі? — запитав пан Тодд.

— Гррр, — відповіла Джуді Муді.

— Це дуже недобре, — сказав пан Тодд. — А я якраз хотів запитати, хто хоче піти до секретарки й забрати піцу. Це сюрприз із нагоди початку нового навчального року.

— Піца? Піца! Справді? — клас збуджено гудів.

Джуді Муді хотіла піти по піцу. Вона хотіла відкрити коробку. Хотіла отримати маленький триногий пластмасовий столик, який притримував верхню частину коробки, щоб вона не приклеїлася до піци.

— Тож хто сьогодні хоче забрати піцу? — запитав пан Тодд.

— Я! — закричала Джуді.

— Я! Я! Я! Я! Я! — хором кричав увесь клас, махаючи в повітрі руками, як вітряками.

Рокі мовчки підняв руку.

— Рокі, чи не принесеш ти нам піцу?

— Звісно, принесу! — відповів Рокі.

— Везунчик! — сказала Джуді.

Коли Рокі повернувся з піцою, клас затих. Усі жували малесенькі квадратики сирної піци й слухали, як пан Тодд читає оповідку про пса, який їв піцу з ковбасою.

Коли він закінчив читати, Джуді запитала:

— Пане Тодд, чи можу я подивитися на ваш маленький столик для піци?

— Ця штука таки схожа на мініатюрний* столик. Хоча раніше я цього не помічав.

— Я колекціоную їх, — сказала Джуді.

— Ось що я тобі скажу, — почав пан Тодд. — Ця річ — твоя, якщо завтра прийдеш у доброму гуморі. Як думаєш, ти можеш пристати на цю пропозицію?

— Так, пане Тодд! — вигукнула Джуді. — Так, так, так, так, ТАК!

Переклад з англійської Наталії Ясіновської

Мініатюрний — тут: дуже маленький.

- Про що ви прочитали? Назвіть дійових осіб оповідання.
- Хто головний персонаж?

- Чи зацікавила вас розповідь про навчання ровесників в іншій країні? Що було несподіваним?

- Розгляньте обкладинки книжок (с. 11). Чи такою ви уявляєте Джуді?
- Які епізоди, що сталися на цьому уроці, трапляються у вашому класі? Розкажіть.

Головний персонаж

Марія Манéру

ШАРЛОТТА ОТРИМУЄ... ТРИНАДЦЯТЬ БАЛІВ!

Шарлотта була дуже розумною дівчинкою та отримувала гарні оцінки: десять із математики, одинадцять з англійської мови, одинадцять з рідної мови. Одного разу вона отримала найкращу оцінку — дванадцять балів!

Батьки з гордістю ділилися з усіма сусідами:

— Ви знаєте? Шарлотта отримала дванадцять балів!

Відтоді будь-яка оцінка здавалася занизькою для дівчинки, тож Шарлотта вирішила схитрувати. Учениця розв'язала складне завдання з математики та поставила собі оцінку, яка була вищою за найвищу — тринадцять балів. Батьки були глибоко вражені:

— Тринадцять! — вигукнули вони. — Але ж чи існує така оцінка?

— Звичайно, — відповіла Шарлотта. — Вона найвища.

Батьки хотіли похвалитися своєю дитиною та кинулися розказувати про це всім навкруги:

— Шарлотта отримала тринадцять балів!

Новина́ перехо́дила з вуст у вуста та дійшла до вчительки Шарлотти, яка добре знала, що отримати тринадцять балів неможливо. Тож вона вирішила провчити дівчинку.

— Я вирішила, що з цього моменту найнижчою оцінкою буде тринадцять, а найвищою — двадцять, — сказала вчителька своїм учням.

Та дізнавшись про те, що тринадцять балів відтепер найнижча оцінка, усі почали насміхатися з Шарлотти та з її тринадцятьох балів!

— Ніколи більше не буду хитрувати, — запевнила Шарлотта.

Із того часу вона раділа усім гарним оцінкам. Адже вона більше не потребувала високих балів, щоб здаватися розумнішою.

Переклад з іспанської Ольги Соколової

- Чи зацікавило тебе оповідання?
- Хто головний персонаж твору? Якою ти уявляєш дівчинку?
- Чому Шарлотта вирішила схитрувати?
- Який висновок із цієї історії ти зробив/зробила?

Перевір, чи так ти розумієш вислови:

- *шила в мішку не сховаєш* — те, чого не приховаєш, бо воно само себе виявить;
- *водити за носа* — обдурювати кого-небудь; не виконувати обіцяного або приховувати щось;
- *зарубати собі на носі* — добре, надовго запам'ятати.

МЕДІАВІКОНЦЕ: колаж «Наш клас»

 Кола́ж (від французького слова, що означає «склеювати») — це композиція з природних матеріалів, аплікація із тканин різної фактури або мозаїка з фотографій. Колажі можуть бути на різні теми. Під час створення колажів використовують вирізки з газет, журналів, фотографії, написи, окремі букви, власні малюнки тощо.

 Які колажі ви бачили? **Розгляньте** зображення колажів на обкладинці і сторінках підручника. Розпізнайте, які матеріали були використані для їх створення.

Роздивіться колаж на с. 4 цього підручника. Якій темі він присвячений? Що б ви хотіли в ньому додати або змінити?

Пофантазуйте разом, яким може бути колективний колаж на теми «Наш клас», «Найкраща школа».

ЯК КРАЩЕ ПРОВЕСТИ ПРЕЗЕНТАЦІЮ КОЛАЖУ

Важливо дати відповіді на запитання:

- ✓ На яку тему колаж? Яка його ідея?
- ✓ З яких матеріалів він зроблений?
- ✓ Чим він відрізняється від малюнка? Світлини?
- ✓ Чим ви задоволені у створенні колажу, а чим ні?
- ✓ Що б хотіли змінити в цій роботі, створюючи інші колажі?

Робота в групі. Створіть колективні колажі та представте свої роботи у класі після вивчення цього розділу.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ З яких мов до нас прийшли назви відомих предметів?
- ◆ Що означає слово *колаж*?
- ◆ Чим особливий початок навчального року для першокласників і першокласниць у Німеччині?
- ◆ Яким віршем розпочинається розділ? Хто його автор?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ Чому в різних країнах новий навчальний рік починається в різний час?
- ◆ Чому Шарлотта вирішила поставити собі тринадцять балів?
- ◆ Чим мене зацікавила інформація про створення колажів?
- ◆ Який настрій створює вірш «Тиха, задумлива осінь спускається...»?

Вмію...

- ◆ Поставити запитання до прочитаного твору.
- ◆ Визначити в тексті послідовність опису подій.
- ◆ Знайти і пояснити слова, вжиті в переносному значенні.
- ◆ Визначити ставлення автора до зображених подій.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ *Мені сподобалося, як розпочинають новий навчальний рік у ...*
- ◆ *Мене здивувало, як виправила свій вчинок ...*
- ◆ *Мене розвеселила розповідь про те, як в американській школі ...*
- ◆ *На уроках літературного читання мені сподобалось ...*

БЕЗ СЛОВА НЕМАЄ МОВИ, А БЕЗ МОВИ — КНИГИ...

Слово, мова, книга... Без них не можна уявити нашого життя. Вони несуть світло знань, дають людям змогу почути та зрозуміти одне одного.

У цьому розділі **ви прочитаєте** вірші й оповідання про те, як виникла й розвивалася наша мова, як створювалися книжки, як їх потрібно читати й берегти.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- визначати нову інформацію;
- дізнаватися значення незнайомих вам слів;
- запам'ятовувати відомості, які виділено в тексті;
- знаходити у тексті ключові слова;
- добирати заголовки до частин тексту; вчитися стисло переказувати прочитане;
- у **«Медіавіконці»** познайомитесь із Музеєм книги і друкарства України.

Мова для нас — явище звичне. Здається, вона існувала завжди. Але це не так. Українська мова, якою ми зараз розмовляємо, розвивалася протягом багатьох століть. Розвивається вона й нині.

Дізнаватися про значення старих і нових слів, їх походження дуже цікаво й повчально. Інколи історія одного слова може багато розповісти про давні події, відкриття, зв'язки між народами.

Досліджуючи таємниці мови, учені відкривають не лише історію слів, а й життя народу, його душу.

Захопливі розповіді про те, як приходять до нас нові слова, хто їх придумує, як вони мандрують світом, створила відома вчена-мовознавиця **Алла КОВАЛЬ**.

Досліджуємо текст

Безпосередньо, первісна, скоцюрбилась, щільніше, геніального, супроводжували.

Безцінний скарб

Алла Коваль

НАША МОВА
(Скорочено)

Якими були люди до винайдення мови?

Прислухайтеся: з ранку й до вечора навколо вас звучить мова. Ось у сусідній кімнаті з кимось розмовляє мама, з вулиці долітають ледь чутні голоси людей. Ми всі так звикли до цього, що майже не помічаємо звучання мови. Ми чуємо її лише тоді, коли вона звернена до нас безпосередньо*.

А тепер припустімо на хвилинку, що мови нашої — та й інших мов на землі — ще немає. Якою була б земля? Якими були б ми? Навіть уявити важко, яка б це

була сумна й похмура картина: немає великих міст, ба, навіть малих сіл, не ходять поїзди, не літають літаки, немає автомобілів, скрізь тихо, пусто й сумно.

А хто там б'язко визирав з печери? Та то ж первісна людина! Скоцюрбилась від холоду й страху, щільніше натягає на голі плечі якусь шкуру, сторожко оглядається... **Такими наші пращури* були колись, такими б надовго вони зоставались, якби не зробили геніального відкриття: винайшли мову.**

Безпосередньо — прямо.

Пращури — далекі предки.

- Про що йдеться в першій частині оповідання?
- Знайди в тексті пояснення, чому ми майже не помічаємо звучання мови.
- Яке геніальне відкриття зробили наші предки?

Чому поява мови докорінно змінила життя людей?

Мова допомагала людям порозумітися між собою, ставала у пригоді нашим предкам у їхньому важкому житті. Разом, усім великим родом, легше було корчувати ліс, звільняючи місце для посівів, разом приручати, а потім пасти худобу. І якщо раніше кожен сам повинен був додуматися до того, як зробити ту чи іншу роботу, то, маючи мову, можна було розповісти молодшим про все, передати їм свій досвід. І тепер кожному наступному поколінню людей не треба було розпочинати все із самого початку.

Мова первісних людей була дуже бідною. Вона складалася з небагатьох слів. Значення кожного такого слова було нечітким, його супроводжували жестами, які допомагали людям порозумітися. Та минали століття, змінювалися люди, розвивалася й мова...

- Що для тебе було новим, несподіваним у цій розповіді?
- Чим мова допомагала людям? Що для тебе є незрозумілим? До кого ти звернешся за роз'ясненням?

Поміркуйте разом! Чому поява мови докорінно змінила життя людей?

- Поставте 2–3 запитання до прочитаного.

Дивовижний винахід

А далі сталася подія величезної ваги: люди винайшли письмо. Наше слов'янське письмо — знайомі й звичні літери абетки — пройшло довжелізнний шлях, поки дійшло до нас. Поклав початок цьому один дуже давній і беручкій* народ — фінікійці, які жили за 30 століть до нас. Їхнє письмо запозичили й вдосконалили стародавні греки.

Слов'янська азбука була зроблена за зразком грецької. До 24 грецьких літер було додано ще 19. На наші українські землі ця азбука прийшла понад тисячу років тому. Увесь цей час вона змінювалась, аж поки не стала такою, якою ми сьогодні й користуємося. **Важко навіть сказати, скільки людей протягом століть доклали зусиль, щоб сьогодні ми з вами могли писати й читати.**

Скільки мов на Землі? Вважають, що приблизно 5 тисяч.

Українська мова належить до високорозвинених мов світу. Багато зробили для її вдосконалення письменники та письменниці, вчені, видавці книжок, газет і журналів, освічені люди різних часів. **Почесне місце належить Тарасові Григоровичу Шевченку, який обробив, відшліфував і показав світові дорогоцінне каміння — мову простого, пригнобленого тоді народу України...**

Багато нових слів ми запозичили у своїх близьких і далеких сусідів.

Уся наша планета оповіта невідимими шляхами, що ними мандрували й нині мандрують слова.

 Аджевсінародивусічасинавчалисяодинводного. Навчаютьсяісьогодні...

Щоб вільно, невімушено, красиво розмовляти, треба вчитися... Намагатися зрозуміти правила, запам'ятовувати нові слова й прислів'я та приказки, бо це збагачує вашу мову, розповідати вірші, бо це розвиває пам'ять. І тоді, послухавши вас, кожний скаже: «Як прекрасно звучить українська мова!».

Беручкй — дуже працювитель.

- Що нового ти відкрив/відкрила для себе в прочитаному оповіданні?
- Що сказано про слов'янське письмо?
- Які нові слова трапилися тобі в тексті? Чи зрозумілі тобі їхні значення?

Поміркуйте разом над порадами автора щодо вивчення мови.

- Як ви зрозуміли виділені речення?
- Прочитайте заголовки до частин тексту. Це буде його план.
- Підготуйтеся удома до стислого переказу прочитаного.
- Передайте послідовність розвитку мови.

За зразком якої азбуки було створено слов'янську?

А фінікійської

Б грецької

В латинської

Зверніть увагу! У цьому тексті йдеться про правдиві події, факти, назви країн, які відомі в науці. Тому такі оповідання є **науково-художніми**.

Далі ти прочитаєш вірш із книжки відомого кримськотатарського письменника **Нузета УМÉРОВА «Ведмідь-гора»**. Вона присвячена природі, спільній історії народів України, дитячим мріям і турботам.

ДИКТАНТ

Диктант. Лунає в класі мова
співуча, наче джерело.
Вслухаюсь я у кожне слово,
щоб не зробити помилок.
Пишу. За вчителем слідкую.
І раптом... Що це? От, дива!
Я з уст його знайомі чую,
з дитинства звичнії слова.
Щораз звучить татарське слово.
Хіба це українська мова?
Пливуть, пливуть слова до мене,
ті, до яких я змалку звик:
*майдán, базáр, газ, кáва, нéне,
кавúн, баштáн, тютю́н, сiрнiк,
кушáк, джерéла, кiлим* тощо...
Звідкіль їх кóрені ідуть?
Бахчисарáй? Чи Львівська площа?
Звучання те самé і суть.
А може, серед українців
(у бабці попитаю я)
в якомусь дáльньому колiнці*
в моїм роду була рiдня?

*Переклад із кримськотатарської
Ольги Тимохіної*

В дáльньому колiнці — люди порiднилися у далекому минулому.

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має
Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

- Прочитай вірш мовчки. Чи зрозумів/зрозуміла ти, якою є рідна мова хлопчика?
- Що нового відкрилося тобі у вірші?
- Підготуйся прочитати вірш уголос.
Зверни увагу, де починаються і закінчуються речення; яку інтонацію підказують розділові знаки.
- Знайди рядки, що є **роздумом**. Як їх краще прочитати?

Поміркуйте разом! Чому поет згадує місто Бахчисарай і Львівську площу?

Українська мова весь час розвивається. У наш словник входять нові слова, вислови.

Будьте уважними до використання невідомих вам слів. Дізнавайтесь про їх значення.

Стереотіпи, заусміхалась, хвилеподібний, спроектувала, засоромлено.

Любов Відута

НЕЗРОЗУМІЛІ СЛОВА

Тато розмовляв по телефону, а Тарасик збирав з конструктора будинок.

— Треба ламати стереотіпи, — почув хлопчик татові слова.

Звісно, Тарасик не підслуховував. Просто тато так голосно говорив, що було чути, навіть якщо прикрити вуха долонями. І чому батьки часто говорять такі незрозумілі слова? З усієї розмови хлопчика чомусь зацікавили саме вони. Він задумався, відклав конструктор і пішов у сусідню кімнату, де слухала музику старша сестра Улянка.

— Почитати тобі казочку чи оповідання? — запитально глянула вона на братика.

— Почитай, — погодився Тарасик, — а то тато по телефону якісь старі типи ламає.

— Що-що? — не зрозуміла сестра. — Може, ламає стереотипи?

— Еге, їх ламає, — серйозно відповів малий, трохи насупившись.

— Ходи сюди, — заусміхалась Улянка. — То ти хочеш знати, що означають ці слова? Що ж, це просто. Поглянь на мою кімнату. У ній чотири стіни, підлога, стеля. Це те, до чого ми всі звикли, це стереотип. Але бувають кімнати, стіни яких побудовані півколом і в яких округла стеля, навіть із хвилеподібними стінами бувають. Це означає, що людина, яка спроектувала будинок, тобто архітектор, зламав стереотипи і створив будинок, не схожий на інші.

— Улянко, то наш тато сказав комусь будувати будинок із хвилястими стінами? — допитувався Тарасик.

— Ні, та якби наш тато насправді побудував такий будинок, то він би зламав стереотипи. Але чи побудує хтось колись у Києві такий зовсім не звичний будинок, де все було б не так, як очікуєш? — мрійливо визирнула у вікно Улянка. — Уявляєш, ми б дивились у вікно, а навпроти був би будинок, схожий на... крокодила!

— На лелеку! — фантазував Тарасик.

— На бегемота! Ластівку! Дерево! Повітряну кулю! — вигукували сміючись Тарасик і Улянка.

До кімнати зазирнув тато й попросив Улянку погуляти з братиком. Вони вийшли на подвір'я. У пісочниці Тарасик вирив глибоченьку ямку, аби побудувати казковий будинок. Він набирав пісок у відерце і переносив його на інший край пісочниці. Там, крім нього, була не зна-

йома йому дівчинка. Тарасик бачив, як вона ліпила маленькі пасочки, викладала їх рівними рядочками і чомусь вперто не помічала хлопчика. Тоді він набрав повне відерце піску і...

—Тарасе, що ж ти робиш?— вигукнула сестра малого бешкетника, який ледь не висипав пісок на голову дівчинки.

Малий засоромлено стояв і вислуховував повчання, що так робити не можна.

— Я хотів з нею познайомитися, — тихенько прошепотів Тарасик.

— Але ж так не знайомляться, — здивовано пояснювала Улянка.

— А треба міняти, ні, ламати сте-ре-о-типи, — по складах вимовив складне слово Тарасик.

— Он воно що! Стереотипи! — розсміялась сестра. — Напевно, я не так тобі пояснила. Розумієш, їх треба ламати так, щоб не нашкодити, щоб про тебе і про те, що ти зробив, залишилось хороше враження.

— Зрозуміло, — прошепотів Тарасик і вийшов з пісочниці.

— А ти ще прийдеш? — запитала його незнайома дівчинка.

Тарасик ствердно кивнув головою і усміхнувся.

- Прочитайте оповідання. Хто його дійові особи?
- Яким ти уявляєш Тарасика?
- Який вислів не зрозумів хлопчик? Чи відомий він тобі?
- Як би ти пояснив/пояснила значення цього слова своїм однокласникам й однокласницям?
- Значення яких інших слів ти прагнув/прагнула з'ясувати? До яких джерел звертався/зверталася?

9 листопада відзначаємо День української писемності та мови. Усі охочі — дорослі й діти — у цей день пишуть радіодиктант національної єдності. Чи хотілося б тобі писати такий диктант?

Анатолій Качан

ЗВЕРТАЙСЯ ДО СЛОВНИКА

Я часто гортаю цю книжку чудову — словник української рідної мови.

Завжди цей словник під рукою у мене, тому я за словом не лізу в кишеню.

Перевір, чи так ти розумієш вислови:

- *бути під рукою* — бути близько, поряд;
- *за словом не лізу в кишеню* — швидко знаходжу потрібні слова.

Будьте дослідниками! Чи вмієте ви працювати зі словниками? Дослідіть, які є словники для молодших школярів. З'ясуйте, чим **тлумачний** словник відрізняється від **тематичного**. Про що можна дізнатися з **фразеологічного** словника? Чи вмієте ви користуватися **інтернет-словниками**?

✦ Пропонуємо вам завітати на сайт **«Весела абетка»**, де зібрано багато цікавих матеріалів для шанувальників і шанувальниць української мови.

Створення книги — довга, захоплива історія. З давніх-давен люди шукали різні способи збереження знань і передачі їх наступним поколінням. Багато відкриттів зробили наші предки, щоб залучити до читання якомога більше людей.

Досліджуємо текст

Віктор Дацкевич

ЯК З'ЯВИЛАСЯ ДРУКОВАНА КНИГА

(Скорочено)

З глибокої давнини до нас дійшли «книги», які люди писали паличками на **гліняних плитках**, що їх потім обпалювали в печах, мов горщики.

У Стародавньому Єгипті виготовляли книги з **папірусу** — річкового очерету, який мав високе й товсте стебло. Серцевину його розрізали на смужки, сушили й перетворювали на гладенькі листки. На них і писали. Потім листки склеювали так, що виходила книга у вигляді довгої стрічки.

У Стародавньому Китаї робили книги з окремих **дощечок**, які нанізували на мотузок.

Минуло дуже багато років, перш ніж у стародавньому місті Пергамі люди навчилися робити із шкіри тварин особливий матеріал — **пергамент**. Шматок пергаменту згортали так, що виходило чотири сторінки. Кожний згорток грецькою мовою звався «тетрадос».

Кілька таких «тетрадос» зшивали, і таким чином з'являлася книга, на сторінках якої можна було писати й малювати. Прошло багато років, і пергамент замінили дешевшим матеріалом — **папером**. Але книги, як і раніше, зшивали з окремих зошитів і «вдягали» у тверду або м'яку обкладинку. Так роблять і нині.

Місяці, а то й роки йшли на те, щоб написати або переписати яку-небудь товсту книгу й прикрасити її малюнками. Не дивно, що рукописні книги коштували дуже дорого. Щоб уберегти такі книжки, власники нерідко приковували їх ланцюжками до полиць.

- 1 — папірус; 2 — китайська книга з дощечок;
3 — єгипетська глиняна плитка з клинопісним текстом;
4, 5 — пергаменти; 6 — стародавня паперова книжка

Перша друкована книга з'явилася в німецькому місті М'айнці. Винахідником друкарського верстата був мешканець цього міста — **Йоганес Г'утенберг**. За допомогою друкарського верстата можна було розмножити книгу в сотнях і навіть тисячах примірників. У різних містах одна за одною стали з'являтися майстерні, а потім і фабрики — **друкарні**, де виготовлялися книжки.

- Що з прочитаного було тобі незрозумілим? Де можеш знайти роз'яснення?
- Якими були на вигляд книжки в давні часи? Хто винайшов друкарський верстат? Чому цей винахід змінив світ?

Робота в парі. Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного.

- Перечитайте текст мовчки. Знайдіть в абзацах ключові слова. Підготуйте стисло переказати оповідання за ключовими словами.

У багатьох країнах люди виявляють повагу до книжок, створюючи їм пам'ятники. **Роздивіться** світлини. Якій дитячій книжці, на вашу думку, варто поставити пам'ятник?

1

2

3

Пам'ятники книжкам у різних країнах:

- 1 — Туреччині
- 2 — Іспанії
- 3 — Україні
- 4 — Америці

4

МЕДІАВІКОНЦЕ: Музей книги і друкарства

Слово **музей** походить із грецької мови. Це заклад, де зберігають, вивчають і виставляють для огляду твори мистецтва, предмети історії, науки, побуту тощо.

У Києві є **Музей книги і друкарства України**. Це джерело цікавої різноманітної інформації про виникнення книжок і їхнє життя в сучасному світі.

Розгляньте світлини предметів із цього музею. Про які з них ви дізналися з прочитаних текстів?

Про що ви б хотіли ще дізнатися?

Які сторінки з історії книги вам найцікавіші?

Олександр Єфімов

«ДРУКА́Р КНИГ, ПЕРЕД ТИМ НЕ БА́ЧЕНИХ»

(Скорочено)

Майже 500 років тому чудові майстри **Іван Фёдоров** і **Петро Мстиславець** почали складання друкованої книги — «Апóстол»*. Тепер уже не писець виводив од руки, а майстер-друкар складав літеру до літери, рядок до рядка. Потім металеві рядки складав — верста́в — у сторінку і вставляв до спеціальної рамки. Помічник Федорова Мстиславець ніс рамку з рядками майбутньої книги до друкарського верстата. Змасті́вши чорною фарбою шрифт тексту, він клав на нього аркуш чистого паперу й міцно притискав його пресом. Сторінку віддруковано!

Пам'ятник Іванові Федорову у Львові;
книги, виготовлені в друкарні Івана Федорова

За своє життя Іван Федоров видрукував лише кілька книжок (серед яких є і перший слов'янський «Буквар»), але його роботу й досі з вдячністю згадують нащадки.

Недарма на могилі першодрукаря у Львові було викáрбувано напис: «**Друкар книг, перед тим не бачених**».

«Апóстол» — церковна книга, що містить розповіді про діяння апостолів та їхні «Послання»; *апóстоли* — учні Ісуса Христа, які поширювали його вчення.

- Прочитай текст мовчки. Що нового ти дізнався/дізналася? Розкажи.
- Підготуйся стисло розповісти про першодрукаря Івана Федорова.

Людина без книги, як криниця без води. Так влучно говорять у народі про важливе значення книги в нашому житті.

А як ти думаєш, чому книгу порівнюють з водою?

Із чим іще її можна порівняти? Вислови свою думку.

Василь Сухомлинський

СПЛЯЧА КНИГА

На полиці, серед книг про далекі країни й небачених звірів, стояла велика цікава Книга. У ній розповідалося про могутнього богатиря. Букви в цій Книзі яріли, як розпечене залізо. Вона мала дивну властивість: як тільки доторкнётся вогнённе слово до людського серця, в ньому займеться вогник. І людина, в якій у грудях б'ється серце з цим вогником, стає могутньою і непереможною.

Але минув уже не один рік, як Книгу читали. Щотижня Господиня знімала її з полиці, обережно витирала з обкладинки пилюку й знову ставила на полицю. Книга чекала — ось-ось її прочитають, та ніхто її навіть не розгортав.

Часто до господаря приходили гості. Господар любив показувати книги: дивіться, які в моїх книг красиві палітурки.

Стали вогненні букви меркнути. Потемніли палкі слова. Могутній богатир, про якого розповідалося в книзі, заснув. Тепер уже на полиці стояла не Вогненна, а Спляча Книга.

- Що з описаного у творі може бути насправді, а що є казковим?

Поміркуйте разом! Чому Вогненна Книга перетворилася на Сплячу?

Обговоріть: для чого люди читають книжки? Свої думки оформіть у вигляді *плаката* або *листівки*.

У 2 класі на уроках читання під час хвилинок **«Читач — читачам»** ви розповідали про твори, книжки, які рекомендуєте прочитати однокласникам й однокласницям.

Продовжуйте цю гарну традицію.

Поповнюйте бібліотечку класу новими книжками, журналами, коміксами.

Не забувайте поділитися враженнями від прочитаного з дорослими.

**Я
ЧИТАЮ**
багато
і різне

**Пам'ятайте, хто більше читає,
той більше знає.**

Дмитро Павлічко

СОНЯШНИК

Дівчинка книжку читала
і соняшника прохала,
може, так жартувала:
— Посвіті мені, посвіті. —
А соняшник мовив:
— Ну, що ти?!
Не мав би я вже роботи,
щоб свої золотисті соти
на дрібниці перевести!.. —
Соняшник дивився на Сонце,
дуже довго дивився на Сонце
і здалося йому, що Сонце —
квітка така ж, як він...
Втім, вийшла дівчинка з хати
і стала Сонце прохати:
— Зайди до нашої хати,
перепочинь з путі! —
Сонце зайшло. І раптом
все навкругі померкло,
тільки вікно хатини
сяяло в темноті.
Соняшник здивувався!
Засоромлено пооглядався
і до вікна підкрався.
І що ж він побачив? Дива!

Дівчинка книжку читає,
а Сонце перегортає
сторінки світло вливає
в літеритав слова.

- Хто дійові особи вірша?
- **Поміркуй**, чому соняшника образило прохання дівчинки. Що його потім здивувало?
- Яку інтонацію читання підказують вислови: *дуже довго дивився, прохати, здивувався?*

- **Поміркуйте разом!** Розгляньте малюнок до вірша. Який уривок з тексту проілюстровано? Які почуття дійових осіб відобразила художниця? Чому поет в одному вірші пише про Сонце — джерело світла, книжку — джерело знань, і дівчинку, яка захоплена читанням?
- Чим цей вірш нагадує казку?

ЦІКАВО ЗНАТИ

Чи знаєш ти, що люди дедалі частіше користуються *електронними книжками*? На відміну від звичайних, у яких на паперових сторінках надруковано текст, ці гаджети мають екран.

Називають їх — «*електронна книга*», «*планшет*», «*планшетний комп'ютер*», «*рідер*». Ці пристрої можуть зберігати одночасно величезну кількість електронних текстів. На екрані, крім слів, можна бачити малюнки, слухати музику, дивитися кінофільми й мультфільми.

Також набуває популярності *аудіокнига*. За її допомогою ти можеш слухати свої улюблені казки й оповідання. Пропонуємо завітати на сайти «**Українська аудіоказка**» або «**Родинне радіо**».

У БІБЛІОТЕЦІ

1 учень/
учениця

— Маріє Петрівно,
чи є у вас казка —
казка про царівну
й летючий корабель?

2 учень/
учениця

— Звичайно! Будь ласка,
ось вона, казка —
казка про царівну
й летючий корабель!

3 учень/
учениця

— Нам дуже потрібний
збірник задач!
Маріє Петрівно,
негайно, хоч плач!

4 учень/
учениця

— Хлопці, спокійно,
які ви гарячі!
Буде вам збірник!
Є в нас задачі!

5 учень/
учениця

— Маріє Петрівно,
нам про Шевченка,
про те, як в дядька він
відвідував клас!

6 учениця

На святі шкільному
ми ставимо сценку.
Я буду Оксанка,
Іванко — Тарас!

7 учень/
учениця

— Звичайно, підходьте
сюди до полиці,
тут вибрати можна.
Ця книжка згодиться!

8 учень/
учениця

Хлопчик, як гномик
маленький, в кутку:
— Чого тобі, любий?
Книжку яку?

9 учень/
учениця

— Мені — журнали,
енциклопéдію...
Де надрукували
про велосипеди!

10 учень/
учениця

Марія Петрівна пішла по драбину
і зверху знімає журнали сині...
Марія Петрівна й хвилинки не гає,
вона в інтернеті щось довго шукає.

11 учень/
учениця

І тільки під вечір, як школа вже вмóвкла,
Марія Петрівна сідає, аж мокра,
закутує плечі у шарф зазвичáй,
готує і п'є свій улюблений чай.

- Які книжки цікавили дітей? Скажи словами вірша.
- Чим зацікавився найменший читач?
- Хто допомагав дітям знайти потрібну книжку?
- Якими прийомами ти користуєшся, щоб самостійно вибрати книжку? Поділись із друзями.

Розіграйте за прочитаним віршем сценку «У нашій шкільній бібліотеці».

Робота в групі. Розгляньте обкладинки кількох дитячих книжок. Про що можна прочитати в цих виданнях? Яка з них вас найбільше зацікавила?

ІЗ ДЖЕРЕЛ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

З давніх-давен дійшли до нас складені народом твори, у яких відображалось його життя, ставлення до природи, праці, людей. Ці твори передавались із вуст в уста. Тому їх об'єднують спільною назвою — **усна народна творчість**.

Вони дуже різноманітні: *казкі, пісні, колисківі, колядки, щедрівки, веснянки, мирілки, пріказки, прислів'я...*

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- пізнавати народну мудрість;
- збагачувати своє мовлення образними, влучними висловками;
- досліджувати, як побудовано твори, що є особливого в кожному з них;
- визначати позитивні й негативні якості дійових осіб;
- висловлювати своє ставлення до прочитаного;
- дізнаватися із «**Медіавіконця**» нову інформацію.

У 2 класі ти читав/читала казки про тварин. Тепер пропонуємо поринути у світ **героїчної** і **чарівної казки**. Їхні герої мають надзвичайну силу, а за допомогою чарів і власного розуму з ними в казках відбуваються дивовижні події та перетворення.

Читати казки краще розповідним тоном. З таємничою інтонацією читати **зачин** й очікування змін у житті героїв.

Підлестилася, байдуже, охолодітисся, леміш, князівна, ймєння, захлинаєтсся, розженєтсся.

Досліджуємо текст

Народний герой

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА
Українська народна казка

Колись був у Києві князь. І був коло Києва змій. Щороку посилали цьому змієві данину: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочкї самóго князя. Нічого робити, — коли давали городяни, треба і князеві давати. Послав князь свою дочку в данину змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змій її і полюбив. От вона раз до нього підлестилася та й питаєтсся:

— Чи є, — каже, — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві над Дніпром. Як за-тóпить у хаті, то дим аж під небеса стелитьсся, а як ви-йде на Дніпро мочити кожї (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них — чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене зі шкірами трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

◆ Про що очікуєш прочитати далі?

Що придумала князівна для порятунку

Князівна і взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати й на волю до батька дістатись. А при ній не було ні душі, — тільки один голубок. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі написала до отця:

«Отак і так, — пише, — у вас, батенько, є в Києві чоловік, на ймєння Кирило, прозивається Кожум'якою. Благайте ви його через старіх людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі. Благайте його, панотченьку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово!».

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злінув під небо та й полетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голуба.

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів?

Князь спершу зрадів, а далі подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий змій загубив, видно, мою дитину!

А далі поманів до себе голубка, дивиться, аж під крильцем картка. Він за неї. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав до себе всю старшину*:

— Чи є у вас такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступітися, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадилися та й послали до нього малих дітей. Ті, як прийшли, як почали просити,

як стали навколiшки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпiв, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас зроблю.

Пiшов до князя.

Як Кожум'яка бився зi змiєм

— Давайте ж, — каже, — менi дванадцять бочок смоли i дванадцять возiв конопель!

Обмотався коноплями, обсмолився смолою, взяв булаву таку, що, може, в нiй пудiв* десять, та й пiшов до змiя.

А змiй йому й каже:

— А що, Кирило? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритися? Битися з тобою, з iродом* проклятим!

От i почали вони битися — аж земля гуде.

Що розбiжиться змiй та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли i вирве. А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так i вжене в землю. А змiй, як вогонь, горить, — так йому жарко, i поки збiгає до Днiпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб охолонитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотався коноплями та смолою добре обсмолився. Ото вискакує змiй з води i що розженеться проти Кожум'яки, то вiн його булавою луп та луп, аж луна йде!

Бились-бились, аж iскри скачуть. Розiгрiв Кирило змiя ще краще, як коваль лемiш* у горнi: аж пирхає, аж захинається проклятий, а пiд ним земля тiльки стогне.

Апогiбрахнародстоiть, як неживий, зцiпивши руки, жде, що то буде! Коли ж змiю кабу бух! Аж земля затряслась. Народ, стiячина горах, сплеснув руками.

От так Кирило! От так Кожум'яка!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну й відвів князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати.

І вже з того часу й почало зватися те місце, де він жив, Кожум'яками.

Старшіна — тут: старші князівські воєначальники.

Пуд — міра ваги, близько 16 кг.

Ірод — дуже жорстока, люта людина.

Леміш — частина плуга.

- У які часи відбувалися події, описані в казці?
- Хто головний герой казки?
- Чому Кирило погодився битися зі змієм?
- Як він готувався до бою?

Робота в парі. Які слова казки найвиразніше передають напругу бою? Знайдіть і прочитайте рядки казки, які показують силу й мужність богатиря.

Попрацюйте разом. Знайдіть у казці *зачин, основну частину, кінцівку*.

- Які події твору засвідчують, що ця казка не лише героїчна, а й чарівна?
- До слів *поцупить, злінув, благайте* доберіть слова, близькі за значенням.
- Підготуйтеся стисло переказати казку.

МЕДІАВІКОНЦЕ: мультфільми

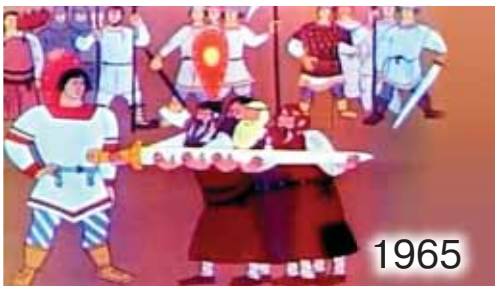
Мультфільм (від латинського слова «множення») — фільм, створений за допомогою серії малюнків, ляльок або інших фігур. Їхні зображення швидко рухаються. Інша назва цього виду мистецтва — *анімація*.

Які мультфільми тобі подобаються?

Хто в них головні герої? Назви героїв мультфільмів, які є для тебе прикладом для наслідування.

Перегляньте кадри з українських мультфільмів різних років випуску, присвячених народному героєві — Кирилу Кожум'яці і його синові Микиті.

1965

2016

Що нового вам відкрилось в образах героїв? Що зображено по-іншому, ніж у казці?

Дослідіть: які мультфільми подобалися в дитинстві вашим батькам, дідусям і бабусям? Які мультфільми ви дивитеся разом?

Жили колись давно чоловік і жінка. І народився в них перший син, якому батьки дали ім'я Вечірник (бо саме ввечері родила його мати). Минув рік, і однієї полуночі порадувала жінка чоловіка другим сином — Полуночником. А потім, через рік, народився і третій син — Світанок.

Пішли сини у світ. Перший син приходив завжди до батьків увечері, другий — у полуніч, а найменший, що Світанком звався, — на світанку.

А саме в тому царстві пропала раптом у царя дочка. Що вже не шукали її всі придворні й слуги — та даремно: не найшли ніде й сліду. Тут міністри і порадили цареві попитати про царівну хлопців — Вечірника, Полуночника й Світанка, що кожен день ходять по світу.

Прийшли царські слуги до господаря, принесли дарунки, питають:

— Де ваші сини?

— Сини мої в дорозі, — каже батько. — Але ви почекайте. Скоро вже Вечірник прийде, ви його і попитаєте.

Прийшов Вечірник. Розпитали його царські слуги про царівну дочку.

— Ні, не бачив і не чув ніде я про царівну, — одказав Вечірник.

— Попитайте Полуночника іще, — каже царським слугам батько.

Стали царські слуги, чекають Полуночника. Не забарівся і той прийти.

— Ні, не стрічав ніде царéвої дочкі́,— одказав Полуночник.

— Що ж, попитайте ще Світанка,— знову каже батько царським слугам.

Стали ті чекати третього сина. Незабаром прийшов і Світанок. Та й він не знав нічо́го про царéву дочку́.

Аж тепер Вечірник, Полуночник і Світанок дізналися, що вони брати. Порадилися і вирішили всі троє іти у світ шукати царську дочку.

Як вирішили, так і зробили. Попрощалися сини з батьками, вирушили гуртом у світ.

✦ Які події могли би трапитися далі?

Йшли полями, йшли лісами. Та все марно. Уже хотіли й вертатися, та ось найменший брат Світанок запримітив гору́, а в ній діру́. І вона, ця діра, у самé підземелля.

Знайшли браті шнур, та ні Вечірник, ні Полуночник не захотіли опускатися в провалля.

— Опускайся, брате, ти, — мовили старші брати Світанкові. — А ми тут посторожуємо, почекаємо.

Схопив хлопець за край шнур, поліз у підземелля. Ліз, ліз і враз побачив унизу галявину, а на ній — хатку, що стояла посередині галявини. Зайшов Світанок у хату: дід з бабою сáме вечеряли.

Узяв хлопець ложку, став і собі їсти з ними.

Дід каже:

— Давай, бабо, ще...

Баба ще налила. Дід поїв, а далі каже:

— Я голодний... хтось з нами вечеряє. Ти бери, бабо, кочергу і ставай у дверях. Будемо ловити.

Так дід і баба зловили хлопця. Той і розказав, чого прийшов сюди.

— А чого ви сліпі? — запитав хлопець.

Дід з бабою стали оповідати:

— Коли ми пасли корову, прийшли злі русалки і пови-пікали нам горючою водою очі. З тих пір ми і невидючі. Помогти нам може тільки жива вода.

Попросивсь хлопець у діда і баби пасти корову. Вивів її в поле, а сам заховався в терніну. Прийшли русалки. Вискочив хлопець із тернини — та й половив їх. Пообіцяв:

— Якщо одна з вас принесе цілющу воду, то й одпущу.

Згодилася одна русалка принести цілющу воду. Одпустив її хлопець. Незабаром принесла вона воду. Полив хлопець на дерево — воно загорілося. Тоді дала русалка цілющу воду. Полив хлопець знову на дерево — воно зажило.

Узяв хлопець живу воду, поніс дідові й бабі. Змочив їм очі — вони й стали видючими.

◆ У які пригоди потрапляв Світанок?

Настав час прощатися з дідом і бабою.

Виніс дід чарівного меча, віддав хлопцеві, баба ще порадила:

— Коли будеш вилазити звідтіля на світ, то спершу почепи до шнура каменя.

Попрощався хлопець з дідом і бабою, пішов шукати царівну. Йшов не довго, не коротко, аж побачив у скелі печеру. Зайшов, а там сидить у кутку красива дівчина. Побачила вона хлопця та й каже:

— Тікай, бо скоро змії прилетить. Як побачить він тебе, то зжере.

— А хто ти така? — питається хлопець.

Тут і розказала дівчина, що вона царéва дочка, а украв її з царського саду, куди вона вийшла погуляти, великий семиголовий змії.

Узяв Світанок дівчину і — в дорогу. Аж чує: земля двигтить, за ними летить, женеться семиголовий змії. Замахнувся хлопець дідовим мечем — зрубав змієві шість голів, а сьомої не може. Довго билися, рубалися, аж хлопець упав знесилений. Тоді царівна хлюпнула на нього цілющою водою, він ожив, одрубав змієві сьому голову.

✦ Що ж чекає далі братів і царівну?

Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться. Набрів хлопець на діру у скелі, де чекали на нього старші брати. Узяв кінець шнура, прив'язав до нього царівну. А вона зняла з руки перстень, переламала: одну половину взяла собі, а другу дала хлопцеві.

Витягли старші брати царівну, знов опустили шнурок, а хлопець згадав бабину пораду, почепив до нього каменя. Дотягнули брати до половини його й кинули.

Задумався Світанок, пішов у ліс. Побачив орлине гніздо: велика сова саме хотіла з'їсти маленьких орлят. Замахнувся хлопець мечем, одігнав сову, захистив од смерті орлиних дітей. Тут надлетів орел і каже:

— За те, що ти врятував моїх дітей, я стану тобі в допомозі.

— Допоможи мені, орле, вибратися звідтіля наверх.

— Добре... Тільки на запас візьми багато м'яса й живучої води.

Вернувся хлопець до діда і баби, випросив у них вола, зарізав його.

М'ясо й живучу воду приладнав до спини орла, сам сів на нього. Полетіли.

Що пролетять трохи — і дає хлопець орлові з'їсти м'яса, що пролетять — знов дає м'яса. Та під самим верхом орлові забрало м'яса. Тоді хлопець одрізав і

дав йому свою литку, а на рану полив живучою водою. Вона зажила.

Питається орел:

— Що ти давав мені їсти в останній раз?

А хлопець:

— Давав своє м'ясо.

Так вибрався молодший брат наверх. Пішов до царя, а там весілля: його старший брат жéниться з царівною. Вона ж нікому не хоче казати правди, бо браті настрахали.

Світанок — одразу ж до царя. Розказав, як його старші брати обманули, показав половину персня, а царівна — свою половину.

Тут же цар наказав гнати геть за брехню старшого і середнього братів. А наймолодший брат оженився із царéвою дочкою. На тому й казці кінець.

- Знайди в тексті пояснення, як утворились імена синів.
- У які пригоди потрапляв наймолодший син — Світанок?
- Чому Світанок причепив до шнура камінь?
- Завдяки яким рисам характеру він здобув перемогу?
- Зверни увагу, як казка починається, а як закінчується.

Перевір, чи так ти розумієш значення образних висловів:

- *дивитися смерті у вічі* — здійснювати ризиковані вчинки;
- *брати ноги на плечі* — негайно забиратись геть; швидко тікати.

- ◆ Завітайте на сайт **«Українська казка»**. Тут можна прочитати багато цікавих казок, легенд і переказів.

Народні пісні мають форму **вірша**. За змістом вони часом нагадують **казки**.

У пісні, що ти прочитаєш, природні явища та рослини зображені як живі істоти. Читати пісні треба наспівно, наче ведеш довірливу розмову. Використовуй поради щодо виразного читання.

Вчися читати виразно

* Зрозумій зміст твору:

- визнач його настрій, почуття мовців;
- вибери темп читання (звичайний, швидкий, повільний).

* Зверни увагу на такі позначення:

- виділені кольором слова вимовляй з більшою силою голосу;
- дотримуйся пауз (зупинок у мовленні):
| — мала пауза; || — велика; ||| — дуже велика.

ТРИ ТОВАРИШІ

Українська народна пісня

Ой| за горою, | за кам'яною, ||
ой| там зібрались три товариші: ||
один товариш || — то **Сонце** **красне**, |
другий товариш || — то **Місяць** **ясний**, |
третій товариш || — то **дрібній** **Дощик**. ||
А **Сонце** **каже**: || «Як ізйду я, |
як ізйду я раненько-рано, |
то ізрадіють усі на світі». |||
А **Місяць** **каже**: || «Як ізйду я, |
як ізйду я | звечора рано, ||
то ізрадіє | риба у морі, ||
люди в дорозі, || | звірі у полі». |||
А **Дощик** **каже**: || «Як упаду я, |
як упаду я || | тричі на землю, ||

то ізрадіє жито, | пшениця, |
жито, | пшениця, | всяка пашніця».

- Прочитай текст пісні мовчки. Назви трьох товаришів.
- Читаючи вголос, звертай увагу на позначення щодо виразного читання.
- З якою інтонацією треба читати початок пісні?
- Які ознаки характеризують кожного із цих товаришів?
- **Поміркуй!** Чому живі істоти по-різному радіють Сонцю, Місяцю, Дощику?

Хорватської, печенізький, роздрáжнювати,
печеніжин.

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ ПЕРЕЯСЛАВ

Легенда

* * *

Пішов Володимир на хорватів*. Коли ж він повернувся з війни хорватської, печеніги* прийшли тим боком Дніпра від Сулі*. Володимир пішов навпроти них і зустрів їх на Трубежі* коло броду, де тепер Переяслав. І став Володимир на цій стороні, а печеніги на тій, і не наважувались ні він на ту сторону, ні вони на цю сторону.

І під'їхав князь печенізький до ріки, і покликав Володимира, і сказав йому:

— Випусти ти свого мужа*, а я свого, хай поборються. І якщо твій муж ударить об землю моїм, то не воюємо три роки; а якщо ж наш муж ударить, то воюємо три роки.

* * *

І розійшлися в різні сторони.

Володимир же, вернувшись у стан* свій, послав по табору глашатая* зі словами:

— Чи нема такого мужа, який би взявся боротися з печеніжином?

Не знайшлося ніде.

І почав тужити Володимир, звертаючись до всіх воїнів, і прийшов один старий муж до князя і сказав йому:

— Княже! Є в мене один менший син дома, бо з чотирма я вийшов, а він дома залишився. У нього з дитинства не було такого, щоб хтось ударив ним. Одного ж разу, як я сварив його, а він м'яв шкуру, то розгнівався на мене і роздер шкуру руками.

Князь же, це почувши, зрадів і послав за ним, і привели його до князя, і князь розповів йому все. Він же сказав:

— Княже, не знаю, чи здолаю його, спробуй-но мене: чи нема бика великого і сильного?

І знайшли бика великого й сильного, і велів він роздражнявати бика; поклав на нього залізо гаряче і пустив бика. І побіг бик мимо нього, і схопив він бика рукою за бік, і вирвав стільки шкури, скільки його рука захопила. І сказав йому Володимир:

— Можеш з ним боротися!

* * *

А назавтра прийшли печеніги, стали кликати:

— Чи є муж? Наш уже готовий!

Володимир же наказав тієї ночі воїнам одягти зброю, і зійшлися обидва стани. Випустили печеніги свого мужа: був-бо він дуже превеликий і страшній. І виступив муж Володимира. Поглянув на нього печеніжин і засміявся, бо був той середнього зросту. І розмірявши відстань між обома військами, пустили їх один до одного. Схопилися вони і стали міцно держати один одного, і здавив наш печеніжина руками, і вдарив

ним об землю. І вигукнули руси,
а печеніги побігли.

* * *

Володимир же на radoщах за-
клав город на броду, тому і на-
звав його Переяслав, бо ж пере-
йняв славу юнак той. Володимир
великими мужами зробив* і його,
і батька його. І повернувся
Володимир у Київ з перемогою
та славою великою.

 Пам'ятник
князеві Володимиру
в Переяславі

Хорва́ти — народ, який здавна жив і живе в Європі.

Печені́ги — народ кочівників-воїнів.

Трубі́ж — річка на Київщині.

Сула́ — річка в Україні, ліва притока Дніпра.

Муж — тут: сильний воїн.

Ста́ни — тут: війська.

Глаша́тай — той, хто голосно оповіщав волю князя.

Велі́кими мужа́ми зробі́в — тут: добре їх відзначив,
нагородив чимось.

- Розкажи, якій події присвячено легенду.
- Знайди, яким зображено зовнішність печеніжина, а яким — руського воїна.
- Як утворилася назва міста Переяслав?

Придумай заголовки до кожної частини. Підготуй стислий переказ легенди.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Чи знаєш ти, що місто Переяслав на Київщині називають «містом музеїв»? Їх тут близько 30! За допомогою інтернету, енциклопедій і розповідей дорослих дізнайся про них більше.

Прислів'я

Прислів'я — короткі влучні образні вислови, що часто містять римовані слова. Вони передають тривалий досвід народу: поради, схвалення, застереження. Недарма говорять: **«Прислів'я вчить, як на світі жить»**.

* * *

- Вік живи — вік учись.
- Щоб других учити, треба самому вміти.
- Не всякий, хто читає, в читанні силу знає.
- Знання — дерево, а діло — плоди.
- Хто багато читає, той більше знає.
- Де сила не візьме, там розум допоможе.

* * *

- Умій сказати, умій і змóвчати.
- Слово — не горобець, вилетить — не піймаєш.
- Від теплого слова і на душі тепло.
- Слово чемне, кожному приємне.

* * *

- Зробив діло — гуляй сміло.
- Без труда нема плода.
- Сім разів відмір, а один раз відріж.
- Бджола мала, а й та працює.
- «Добре» і «швидко» разом бувають рідко.

- Зверни увагу, як побудовані прислів'я. З яких частин?
- Яку інтонацію читання підказують розділові знаки?

Попрацюйте разом. Прочитайте вголос прислів'я кожної групи. Чим вони схожі за змістом?

- Доберіть до кожної групи прислів'їв узагальнювальну назву.
- Вивчи кілька прислів'їв напам'ять і намагайся вживати їх у своєму мовленні.

Народні загадки

Загадка — це цікава задача. Вона має форму питального або розповідного речення, у якому слова часто римуються. У загадках зображається не сам предмет, істота або явище, а подібний до них за суттєвими ознаками.

ПРО НЕБО, ЗЕМЛЮ, ЯВИЩА ПРИРОДИ

- Торох, торох, розсипався горох, почало світати, нема що збирати.
- Що світить по всьому світі?
- Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий.
- Усі його люблять, усі його чекають, а хто подивиться — кожен скривиться.
- Що у світі найбагатше?
- Кругом вода, а з питвом біда. Хто знає — де це буває?
- Без ніг, а біжить, без рук, а рукави має.
- Біле, а не цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде.

ПРО РОСЛИНИ І ТВАРИН

- На городі молода пишні коси розпліта, у зелені хустинки золоті хова зернинки.
- Без рук, без ніг, а пнеться на батіг.
- Хто із води сухим виходить?
- Хто спочатку їсть, а потім вмивається?
- Стоїть хлопчик під пеньком, накрив голову брильком.
- Удень сліпа, а вночі зряча.
- Двічі родиться, а раз умирає.

- Вивчіть кілька загадок напам'ять.
- Пограйтеся в гру: «**Загадай — я відгадаю**».

Попрацюйте разом! Проаналізуйте, як побудовані загадки. Знайдіть відгадки.

Щоб скласти загадку, треба:

- * порівняти предмет, явище з іншим, схожим за істотною ознакою (скажімо, за кольором, формою, звуком, призначенням тощо);
- * включити цю ознаку в загадку так, щоб не відразу можна було здогадатися, про що йдеться;
- * висловити загадку стисло й чітко.

Наприклад, загадка **«Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий»** побудована на порівнянні: *поле не міряне* — небо, *вівці не лічені* — зірки, а *пастух рогатий* — ріжок Місяця.

- Повчіться складати загадки на певну тему (про рослини, тварин, комп'ютер, шкільне приладдя тощо).

Скоромовки

Пригадай, чому ці вислови ще називають **швидкомо́вками**, **чистомо́вками** та **спотика́нками**.

Повправляйся в читанні скоромовок: читай спочатку повільно, потім швидше, ще швидше. Правильно й чітко вимовляй усі слова.

 Сів шпак на шпаківню, — Так, як ти, не вмю я,
заспівав шпак півню: ти не вмієш так, як я.

 Бóсий хлопець сіно косить.
Роса рóсить ноги бóсі.

 Біля броду бусол ходить,
бусленя з собою водить.

 У Кіндрата куртка короткува́та.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ◆ Усна народна творчість — це твори, які ...
- ◆ Які твори ти прочитав/прочитала в розділі: казки, ...
- ◆ Які речі допомогли Світанку перемогти?
- ◆ Кому з персонажів належать ці слова: «*Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!*»?

Розумію, можу пояснити...

- ◆ У чому особливості чарівних казок?
- ◆ Чому говорять: «*Казка вчить, як на світі жить*»?
- ◆ Чому про одне явище природи, одну рослину може бути кілька загадок? Наведи приклади.
- ◆ Як виникла назва міста *Переяслав*?

Вмію...

- ◆ Визначити в казці зачин, основну частину, кінцівку.
- ◆ Розказати напам'ять прислів'я, скоромовки, загадати загадку.
- ◆ Скласти прислів'я з поданих частин:

Де сила не візьме,

той більше знає.

Хто багато читає,

умій і змовчати.

Умій сказати,

там розум допоможе.

- ◆ Дібрати до слів *запримітив, оповідати, настрахати* близькі за значенням.

Виявляю ставлення, почуття...

- ◆ Які вчинки дійових осіб у чарівній казці схвалюються, а які — засуджуються?
- ◆ Що у прочитаному захопило, а що — здивувало?
- ◆ Які твори усної народної творчості ти б хотів/хотіла прочитати?

ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ!

Добігає кінця цей рік. У першому місяці зими згадаємо, що відбулося в родині, класі, країні, чого ви навчилися, коли найбільше раділи, а коли сумували. Не тільки діти, а й дорослі з хвилюванням очікують зимових свят, які мають давню цікаву історію.

У розділі **ви прочитаєте** авторські та народні твори про зміни у природі, почуття і вчинки дітей, які прагнуть допомагати іншим.

Читаючи твори цього розділу, ви будете:

- дізнаватися значення образних слів і висловів;
- виділяти у тексті ключові слова, головні думки;
- визначати ставлення автора до прочитаного;
- вчитися продовжувати, доповнювати прочитане;
- дізнаватися з **«Медіавіконця»**, як можна зробити селфі з улюбленою книжкою.

СОНЯЧНИЙ ДЕНЬ УЗИМКУ

Зійшло сонце й освітило дивовижну картину: дерева стоять у білому інеї, ніби на них за ніч вирости маленькі, немов пташиний пух, листочки. Я підійшла до верби. Доторкнулася до гілочки — і на мене посипалися легенькі пушинки. Ні, не буду більше торкатися тебе, в'єрбо, красуйся у своєму чарівному вбранні.

Аж ось до мене прилетіла синичка. Щось защебетала й сіла на товсту гілку верби. Як ти сіла, синичко, що не збила жодної пушинки?

— Синичко, — прошу я, — зроби так, щоб оця краса збереглася назавжди. Щоб не повіяв вітер, не облетів ніжний пух.

А синичка відповідає:

— Якби ця краса була завжди, то не бачила б ти більше ніякої краси. Ні весни на небі, ні світанку, ні пісні соловейка.

Я пішла додому, сіла біля вікна, взяла олівець і намалювала на великому аркуші всю цю красу: біле вбрання верби, блакитне небо, ясне сонечко й добру синичку.

- Прочитай твір. Назви дійових осіб.
- Цей твір — казка чи оповідання? Доведи свою думку.
- Яку дивовижну картину побачила дівчинка?
- Як вона розповіла про свої враження? Прочитай.

Знайдіть речення, у якому висловлено **ГОЛОВНУ ДУМКУ**. Обговоріть, як ви її розумієте.

СИНИЧКИ НА СНІГУ

Синиці **голодом** намлілись* || —
така зима, | така зима!.. |||
Оце б у вірій* | полетіти, || —
так **батьківщини ж там нема.**

Намлілись — тут: намучилися, стомилися.

Вірій — теплі південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи.

- У яких рядках вірша сказано про стійкість синичок?
- Читаючи, передавай своє ставлення до пташок.

Зірка МЕНЗАТЮК — сучасна українська письменниця — народилась 1954 року в селі Мамаївці під самими Чернівцями. Письменниця згадує, що почала писати оповідання і вірші ще у шкільні роки. Її казки, оповідання цікаві, різноманітні, їх охоче читають молодші школярі.

Перестріла, пересваряться, дошкандибáю,
зіщу́лилася, баляндра́си.

Зірка Мензатюк

НОВОРІЧНА ПРИГОДА З ВІДЬМОЮ

Василько спішить, аж лід ногами хрустить, аж сніг порипує.

А в сусідньому будинку живе відьма. От вона й перестріла хлопця:

— Куди ти, Васильку, біжиш, що лід під ногами хрустить і сніг порипує? — спитала солодєньким голосом.

— До школи, на ялинку! — відповів Василько.

— Ви там будете співати й танцювати? І подарунки дістанете? — випитувала відьма.

— І подарунки теж! Книжки, цукерки.

— Піду і я з тобою. В мене давно готові чари. Діти від них кричатимуть одне одному: «Мій костюм кращий!» — «Мої цукерки солодші!». От вони й пересваряться.

Тут уже Василько злякався. Не можна, щоб відьма прийшла на свято! Треба її завернути. Тільки як?

Раптом він дещо згадав. «Відьма в школі не вчилася, тому нічого не знає про слова. От я її й поморбучу!» — придумав він, а вголос сказав:

— Тітонько відьма, вертайтеся додому. Хіба ви не бачите, яка надворі завірюха?

— Еге, мете. Та якось дошкандибáю, — мовила відьма, насунувши капелюха на самі очі.

— Е-е-е, тітонько! Ви прогноз погоди по інтернету не дивилися!

— Що ні, то ні, — сказала відьма. — Нема в мене того... як його... інтернету.

— А в прогнозі сказано, що сьогодні **ХУРТОВІНА! МЕТЕЛИЦЯ! ВІХОЛА! СНІГОВІЙ!**

— Невже буде стільки всього?

— Ага, буде! **ХУ́ГА, ЮГÁ, ЗАМЕТІЛЬ, ХУРДÉЛИЦЯ...**

— Ого-го, як їх багато, — зітхнула відьма.

— ...**кúра, хві́ща, хуртéча, завія, сніжні́ця!**

— Що ж робити? — відьма вагалася, але вертатися не хотіла.

«Нічого, зараз я її переконаю», — подумав Василько, а вголос сказав:

— Вертайтеся! Бо вітер **ХОЛОДНИЙ! МОРОЗНИЙ, СТУДЕНИЙ** вітер! **ЗІМНИЙ, КРИЖАНІЙ!**

Відьма зіщулилася, бо раптом дуже замерзла. Справді, вітер пронизував до кісток. Саме такий, як говорив Василько.

— А ти, хлопче, чого не вертаєшся? — спитала відьма.

— Я загартований! Я на лижах бігаю, катаюся на саннях і на ковзанах. А ви, пані відьмо, спортом не займаєтеся, тому захворієте. Це дуже **СУМНО** — захворіти на самий Новий рік. **СМУТНО, ЖУ́РНО, НЕВЕСЕЛО** і навіть **ПЕЧАЛЬНО. І ТО́СКНО, і БЕЗРАДІСНО...**

— Таки правда. Аж плакати захотілося, так стало себе жаль, — нарешті погóдилася відьма. — Тільки що мені вдома робити, щоб не нудьгувати?

— Зваріть собі кухлик чаю з чарівної м'яти чи ромашки, зателефонуйте до давньої пріятельки і **ГОВОРІТЬ-БАЛАКАЙТЕ, ЛОПОТІТЬ, ПАТ'ЯКАЙТЕ, БАЗІКАЙТЕ, ТЕРЕВЕНЬТЕ, РОЗВОДЬТЕ ТА́РИ-БА́РИ, ТОЧІТЬ БАЛЯНДРА́СИ, НАПЛЕТІТЬ СІМ МІШКІВ ГРЕЧАНОЇ ВОВНИ!**

— Ти диви, скільки справ, — здивувалася відьма та й почимчикувала додому.

А Василько подáвся в школу, і таке там гарне вдалося свято! Ніхто з дітей не казав нікому неприємних слів, ніхто ні з ким не сварився, а всі танцювали, галасували, сміялися і веселилися.

- Сподобалася тобі казка? Що вас здивувало?
- Як знання про значення слів допомогли Василькові переконати відьму?

Попрацюємо разом! Які слова, що використовував хлопчик, ви не зрозуміли? Де можна дізнатися про їх значення?

ПРИСЛІВ'Я

До учіння треба розум і терпіння.

Вчи іншого — і сам помудрішаєш.

Смачнёнького, різдвяного, перезива́ючи.

Тетяна Чéреп-Перога́нич

КОЛЯДКА

Марічка чекала Різдва. Таке чудове це свято! Вдома буде багато всього смачнёнького, приїде тітка з Києва і привезе купу подарунків. Зранку різдвяного дня вони підуть з подружками колядувати. Хай би вже швидше. За гроші, які назбирає, перш за все, купить собі нову рожеву «вдяга́нку» на мобільник і обруча. Та до свята ще не скоро. А сьогодні вчителька їх везе у санаторій, що неподалік села. Там живуть дітки зі Сходу, де йде тепер війна.

— А що ми будемо робити? — запитала однокласниця Люба.

— Познайомитесь, пограєтесь, — відповіла Марія Павлівна. — Вони ж там без тат і мам живуть. Потребують спілкування, підтримки.

Першою, з ким познайомилася Марічка, була дівчинка Оксанка.

— Я з Луганська, — розпочала вона розмову. — Ми тут зі старшою сестричкою.

— А в мене — старший брат. А ще мама, тато і бабуся... — заторохтіла Марічка, перезива́ючи всіх рідних, навіть думки не допускаючи, що Оксанці від того може бути боляче. Зупинилася, лише коли побачила, як по щоці дівчинки покотилася маленька, прозора сльозинка.

— Не звертай уваги, — сказала нова товаришка. — Просто, коли ти за рідних згадала, я про свою бабусю подумала. Вона у нас одна. Приїхати не може сюди, бо нема за що. У неї навіть телефону свого немає, щоб до нас подзвонити, передає вітання через родичів інших дітей, що також зараз тут...

Потім був концерт. Пізніше вони разом малювали, гралися іграшками, жартували і сміялися...

Вдома Марічка все думала про свою розмову з Оксанкою. Вранці, навіть не поснідавши, вхопила портфель, і вибігла з дому.

Спочатку заскóчила до хрещёної.

— Хрещено, — защебетала прямо з порогу, — ти мені завжди гроші на різдвяні свята приносиш.

— Ну?

А можеш дати мені цього разу не в день Різдва, а от прямо зараз.

— Якщо вже ти просиш... — хрещена не без подиву поклала на долоньку Марічки першу купюру.

Далі дівчинка відвідала хрещеного, бабусю Зіну, дядька Василя...

Після школи, не дочекавшись удома на маму з роботи, зустріла її в дорозі.

— Мамо, а п'ятсот гривень вистачить на квиток від Луганська до Києва?

— Тобі нащо? — нічого не зрозуміла мама.

І Марічка їй все розповіла: про Оксанку з сестричкою, про їхню бабусю, про те, звідки в неї гроші.

Мама довго йшла мовчки. А потім взяла Марічку за руку, притиснула міцно до себе і поцілувала.

— А чому п'ятсот? Ми з татом теж свою «колядку» тобі зараз віддамо. Тоді точно вистачить.

Засинала Марічка того вечора щаслива як ніколи. Вона не думала про дрібнички, які хотіла до сьогодні собі придбати. Уявляла інше — як зрадіють дівчатка, коли на Різдво до них приїде бабуся. Принаймні тато з мамою пообіцяли, що зроблять все від них залежне, аби саме так і було.

- Хто дійові особи оповідання? Де відбувався описаний випадок?
- Які почуття переживала Марічка після знайомства з Оксанкою? Як вона вирішила допомогти Оксанці?
- Чим була схвильована мама дівчинки?
- Які почуття викликав у тебе вчинок Марічки?

Знайдіть у тексті *зачин, основну частину*.

Придумайте *кінцівку* оповідання.

Чи знаєте ви українські різдвяні мультфільми й кінофільми? За допомогою інтернету, а також порад друзів і дорослих складіть веселу програму для новорічно-різдвяного свята.

Кадри із мультфільму «Щедрик».

Наспівав і записав
Олег Скрипка.

Зліпив і зняв *Степан Коваль*.

Сценарій і персонажів
вигадав *Сашко Лірник*

МЕДІАВІКОНЦЕ: селфі

Селфі (від англійського слова — «сам», «само») — різновид світлини-автопортрета, сутність якого полягає у фотографуванні самого/самої себе на відстані витягнутої руки або з використанням дзеркала.

Чи любите ви робити селфі? З якою метою?

Роздивіться світлини, на яких діти і підлітки знімають селфі. Як ви вважаєте, вони все роблять правильно?

ОБГОВОРІТЬ: ЯКИХ СЕЛФІ СЛІД УНИКАТИ? ЧОМУ?

- ✓ Не робити селфі на залізничних коліях, на воді, з тваринами, на дахах будівель, на вагонах поїздів, на трасі.
- ✓ Не слід фотографуватися під час грози, буревіїв, смерчу.
- ✓ Під час перебування у відпустці не слід публікувати сімейні світлини, оскільки злочинці можуть скористатися цією інформацією для пограбування вашої домівки.

Дізнайтеся більше про конкурс «**Селфі з улюбленою книжкою**». Його проводять у шкільних і дитячих бібліотеках України. Цікаво, що із задоволенням беруть участь і дорослі. Як ви думаєте, чому?

ФОТО З УЛЮБЛЕНОЮ КНИЖКОЮ

 Зроби селфі зі своєю улюбленою книжкою. Запропонуй зробити це і своїм рідним. Підготуй про це розповідь.

Марія МОРОЗЁНКО — сучасна українська письменниця — народилася 1969 року на Рівненщині. Вона створює книжки для дітей і дорослих. До своїх читачів звертається так: «Я хочу, щоб читаючи книжку, ви знаходили заховані в ній секрети».

Досліджуємо текст

Найпрекрасніший, шерстці, заскавуліло, стривóжене, перестра́шене.

Різдвяне чудо

Марія Морозенко

РУДЕ ЦУЦЕНЯТКО І РІЗДВЯНИЙ АНГЕЛ

Руде цуценятко з'явилося на світ чудового зимового дня, саме перед Різдвом. Це був найпрекрасніший день у його житті! І хоча цуценя спершу зовсім нічого не бачило, але ясно відчуло, як мама провела м'яким язиком по шерстці. І йому стало так весело й хóроше! Цуценятко підкотилося ближче до мами і заснуло. Уночі йому негадано наснився чудовий різдвяний ангел із тонкими білими крильцями та лагідними очима...

За тиждень руде цуценятко значно піросло. Воно жваво гралося зі своїми братиками, пробувало розплющити оченята. І ось нарешті побачило навколишній світ. Спочатку, звісно, поглянуло на маму, яка лежала поряд. Мама була дивовижною! Чорна коротка шерсть її аж сяjala. Таку ж чудову шерстку мали старші цуцики. «Я, мабуть, схожий на них», — захоплено заскавуліло цуценя і, похитуючись, підійшло ближче до мами.

Побачивши, що найменший песик розплющив оченята, втішена собака голосно повідомила всім новину́.

* * *

— Не гавкай! — почувся сердитий голос. Руде цуценятко підняло голівку і побачило близько злі очі.

— Чого дивишся, бракований? Куди тебе подіти, га?

Кудлате цуценя не зрозуміло цих слів, але чомусь злякано сховалося за маму...

Однієї ночі руде цуценятко довго не могло заснути. Якесь неясне передчуття тривоги проганяло сни. Також не спала мама. Вона лагідно гладила язиком шерстку найменшого свого кудланя, з її глибоких розумних очей чомусь капали сльози. Стривóжене цуценя заснуло аж під ранок. Та щойно воно поринуло в сон, його відразу ж розбудили. Хтось забирав малого песика від мами!!! Даремно мама скавуліла, сердито гарчала, благала залишити улюбленого кудланя поряд. Її не слухали. «Мовчи, бо й тебе вижену», — grimнув господар і, захопивши переляканого песика, вискочив надвір. Цуценятко почуло, як тужливо завила мама, і заскавуліло: «Хочу додому!».

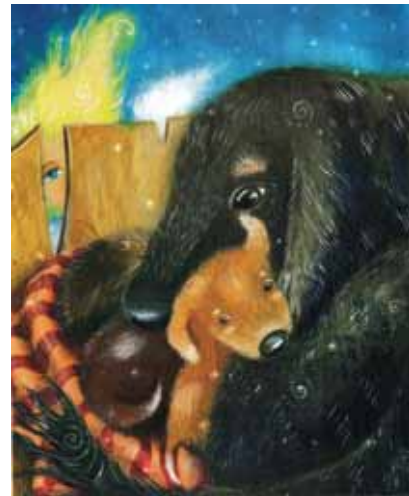
— Цить, бо викину на сніг! — сердито вигукнув господар, і перестра́шене цуценятко принишкло. Воно дуже боялося залишитися самé-самісеньке в снігу, адже мама розповідала, що можна загинути на морозі...

* * *

Вони зупинилися біля високого будинку. Цуценя насторожилося. «Тихо мені», — попередив господар і увійшов досередини. Сторожко озираючись, підійшов до сходів і опустив на землю тремтливую ношу. «Сиди тут», — grimнув притишено і рушив до дверей. Руде

цуценятко подріботило слідом за ним. Але господар хутко зачинив за собою двері...

Покинутий песик сидів під дверима і скавулів. Йому було дуже страшно. Він хотів до мами, голосно плакав за нею. Плакав доти, доки не втомився. Зрештою заснув. Йому наснилася мама. Вона лагідно пестила його руду шерстку. А ще маленькому песику

Ілюстрація
Наді Каламеєць

снилося, що чудовий різдвяний ангел із тоненькими білими крильцями та лагідними очима кружляє над ним і мамою, ніжно заколисуючи обох. Від утіхи цуценя заскавуліло щось собі під носик і... розплющило оченята. Мами поряд не було. Десь подівся і різдвяний ангел. Цуценятко було самé. Воно ображено звелось на лапки, та чомусь знову впало.

* * *

— Ой, який кумедний песик! — засміявся хтось поряд і ніжно провів рукою по заку́дланій шерстці. Цуценятко здивовано поглянуло вгору: білява дівчинка захоплено дивилася на нього.

«Де ти тут узялася?!» — сердито загарчав рудий песик, чим, здається, неабияк потішив дівчинку. Вона навіть не злякалася! Усміхаючись, узяла цуценя на руки.

«Віднеси мене до мами!» — заскавчало руде цуценятко.

— Ти плачеш за мамою? Не плач. Ми обов'язково знайдемо її. — Дівчинка знову погладила перепблосшену знахідку.

— Який ти хороший! Найкращий песик на світі! —
Вона ніжно пригорнула руде цуценятко і тихо проше-
потіла: — Ми будемо друзями, гаразд?

І несподівано руде цуценятко сказало своє перше
«гав», що, безперечно, означало «так». І коли це ста-
лося, чудовий різдвяний ангел із тоненькими білими
крильцями та лагідними оченятами весело закружляв
над ними...

- Де народилось руде цуценятко? Як воно відчуло любов матері?
- Яким песик уявляв себе, побачивши свою маму і старших братиків?
- Яким зображено різдвяного ангела?
- Чому господар цуценятка назвав його **бракованим**?
- Як описано переживання цуценятка, коли воно залишилося саме-самісіньке?

Попрацюйте разом! Перегляньте текст. Знайдіть місце, коли різдвяний ангел з'являється, а коли — зникає?

- Як цуценятко відчувало присутність і захист різдвяного ангела?
- Чи зрозуміли ви «секрет» цієї казки?

Святий Миколай
на поштових марках України

Роздивіться картину. Як її назвала художниця?

 Світлана Косенко.
 Святвечір

- Де, у яку пору року відбувається дійство?
- Яка будівля в центрі картини? Які кольори надають їй урочистості, святковості?
- Яким зображено небо? Ялинки? Як одягнені люди?
- Що ще привернуло вашу увагу?
- Які ваші враження від картини? Обговоріть і поділіться ними з дорослими.

ЗАПАХ РІЗДВА

У кожного свята свій колір і смак
і, звісно, свій запах, без нього ніяк.
Погодьтеся, то не порожні слова:
найкращий на світі — це запах Різдва.
Як хвоєю пахне у нашій хатині!

Матуся до сирника сипле родзинки,
дідусь примостив дідуха́ коло скрині!
І так воно солодко пахне, що ух —
ялинка, родзинки, і сіно, й дідух!

А ще як бабуня затіє розчіну
і тісто замісить легкою рукою —
спече пампушкі́ на велику родину,
що скоро до хати прийдé з колядою!
Із кóмина в'ється прозорий димок —
і пахне так смачно, як той пампушо́к!
Увечері вийдеш на хвильку у двір,
поглянеш, як рясно у небі від зір —
здається, що зовсім близéнько до них.

І пахне вечірній незáйманий сніг.

 Тетяна
Зеленченко.
Дідух

- Сподобався вам вірш? Які картини ви побачили за його змістом?
- Чи погоджуєтеся з думкою поетеси про те, що найкращий у світі — це запах Різдва? Розкажіть, який же він.
- Як ви зрозуміли виділене речення?

Поміркуйте разом! Чи згодні ви з прислів'ям «*Усюди добре, а дома найкраще*»? Обговоріть.

Які інші свята, що відзначають у твоїй родині, теж мають свій колір, смак і запах? Розкажи про це.

Бажаю тобі і твоїм друзям веселих новорічних і різдвяних свят!

Прочитайте засівальну пісню радісно, заклично. Вивчіть її напам'ять.

* * *

На щастя, на здоров'я,
на Новий рік,
аби вам родило
краще, ніж торік.
Жито, пшениця,
всяка пашніця,

коноплі під стелю,
сорочка по землю,
а льон по коліна.
Аби в нас хрещених,
голова не боліла,
будьте здорові,
з Новим роком!

Роздивіться картину і складіть за нею розповідь.

 Ольга Кваша.
Колядники

Скринька очікувань

Відкрийте скриньку очікувань. Знайдіть свої записи.
Що з очікувань справдилось, а що ні? Обміняйтесь думками.

ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ...

Коли ми вірим у неможливе,
воно можливим для нас стає.
І нещасливі стають щасливі,
коли годинник дванадцять б'є.

Коли ми любим, коли ми вірим —
ми всі стаємо чарівники.
І дикі звірі стають покірні,
навіть їжу беруть з руки.

Коли ми хочем, коли ми прагнем —
все буде, буде. Той час проб'є.
Ми добрі феї, ми сильні маги.
Запрагнем щастя —
і щастя є!

І буде Радість в нас Отакенна!
І отакусінька печаль.
Заб'ється серце у манекена,
а музика розплавить сталь.

Все збудеться. Усе здійсниться...

От-от настане... Настає!

Умій лиш вірити і трудиться,

і прилетить твоя жар-птиця,
коли годинник дванадцять б'є!

- Прочитай вірш. Коли може *здійснитися все*?
- Чи погоджуєшся ти із закликом поетеси?
- Читай вірш піднесено, впевнено, виділяй голосно слова, які найсильніше передають прагнення до здійснення мрій.
- Які рядки тобі особливо сподобались?
- Вивчи їх напам'ять і розкажи рідним.

ПЕРЕВІРЯЮ СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- ♦ Які твори в розділі авторські, а які — народні?
- ♦ Про яке зимове свято розповідається у вірші Мар'яни Савки?
- ♦ Що таке *селфі*?
- ♦ Про яку пригоду написала казку Зірка Мензатюк?

Розумію, можу пояснити...

- ♦ Як ти зрозумів/зрозуміла назву розділу?
- ♦ Про кого з героїв прочитаних творів можна сказати: *важливі не красиві слова, а гарні вчинки*?
- ♦ Чим оповідання відрізняється від казки?

Вмію...

- ♦ Поставити запитання до тексту.
- ♦ Знайти в тексті основну думку.
- ♦ Продовжити оповідання «Колядка».
- ♦ Вибрати інформацію з прочитаного тексту й пояснити, чим вона зацікавила.

Виявляю ставлення, почуття...

- ♦ Які почуття в тебе викликає вчинок Марічки?
- ♦ Які риси характеру виявив Василько, переконуючи відьму не йти до школи?
- ♦ Яке з побажань поетеси Ірини Жиленко для тебе найважливіше? Що ти робитимеш, щоб його здійснити?

Малюнок
Анни Яким'юк (9 років),
переможниці конкурсу
«Різдвяне диво»,
що проходив у Луцьку

ЗМІСТ

ЗДРАСТУЙ, РІДНА ШКОЛО І МІЙ ТРЕТІЙ КЛАС!

Максим Рильський. Тиха, задумлива осінь спускається...	5
Ольга Морозова. Перший день у школі	6
Як у Німеччині святкують початок навчального року.	7
Алла Коваль. Знайомі незнайомці (Скорочено)	9
Меґан МакДоналд. Джуді знайомиться з новим учителем (Уривок з повісті «Джуді Муді»).	11
Марія Манеру. Шарлотта отримує... тринадцять балів!	14
Медіавіконце: колаж «Наш клас»	16

БЕЗ СЛОВА НЕМАЄ МОВИ, А БЕЗ МОВИ – КНИГИ...

Алла Коваль. Наша мова (Скорочено)	20
Нузет Умеров. Диктант	24
Любов Відута. Незрозумілі слова	25
Анатолій Качан. Звертайся до словника.	28
Віктор Дацкевич. Як з'явилася друкована книга	29
Медіавіконце: Музей книги і друкарства	32
Олександр Єфімов. «Друкар книг, перед тим не бачених» (Скорочено).	33
Василь Сухомлинський. Спляча книга	34
Дмитро Павличко. Соняшник	36
Лідія Повх. У бібліотеці	38

ІЗ ДЖЕРЕЛ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Кирило Кожум'яка (Українська народна казка)	42
Медіавіконце: мультфільми	46
Вечірник, Полуночник і Світанок (Українська народна казка)	47
Три товариші (Українська народна пісня).	52
Походження назви Переяслав (Легенда)	53
Прислів'я	56
Народні загадки	57
Скоромовки.	58

ЗДІЙСНИТЬСЯ ВСЕ!

Василь Сухомлинський. Сонячний день узимку	61
Ліна Костенко. Синички на снігу.	62
Зірка Мензатюк. Новорічна пригода з відьмою.	62

Тетяна Череп-Пероганич. Колядка	65
Медіавіконце: селфі	68
Марія Морозенко. Руде цуценятко і різдвяний ангел	70
Мар'яна Савка. Запах Різдва	75
Засівальна (З народного)	76
Ірина Жиленко. Здійсниться все...	77
Перевіряю свої досягнення	18, 40, 59, 78
Відповіді на загадки, вміщені у підручнику: с. 57 — зорі; Сонце; небо, зорі, Місяць; сонячне світло; земля; море; річка; сніг; кукурудза; квасоля; качка; кіт; гриб; сова; птах.	

Навчальне видання

САВЧЕНКО Олександра Яківна

Українська мова та читання

Підручник для 3 класу спеціальних закладів загальної середньої освіти
(Н 54.1 – Н 54.2) (у 4-х частинах)

Частина 3

(відповідно до Типової освітньої програми
колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Головний редактор *І. В. Красуцька*

Редактор *І. В. Красуцька*

Головний художник *І. П. Медведовська*

Технічний редактор *Е. А. Авраменко*

Коректори *С. В. Войтенко, Л. А. Еско*

Малюнки художниці **Олени Харченко**

У підручнику використано малюнки *О. Шингур, Н. Котилевської*, світлини *Т. Будкевич, І. Дворницької, С. Клименка, В. Соловійова*, матеріали сайтів Національної бібліотеки України для дітей (www.chl.kiev.ua), «Весела абетка» (www.abetka.ukrlife.org), фрагменти художніх робіт *О. Андрущенко, В. Нізовцева, Т. Мартина, О. Шупляка*, заставка дитячого телепроєкту каналу «Чернівецький промінь» (с. 68), світлини зі сторінки Центральної бібліотеки-філії для дітей №12 Хмельницької міської ЦБС (с. 69), матеріали з книжок «Фонтан казок. Сучасні українські казки» (упорядник *І. Андрусак*) (Київ, 2019); а також ілюстрації з вільних інтернет-джерел (с. 4, 5, 11, 16, 17, 19, 28, 31, 35, 41, 60, 62, 68, 71)

Формат 84x108 ¹/₁₆. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 8,400 + 0,42 форзац.

Обл.-вид. арк. 8,00.

Зам. №

Наклад 2018 пр.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції» Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: вул. Миколи Шепелева, 2, м. Київ, 03061

Віддруковано

ТОВ «ПЕТ» 61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 17, Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 6847 від 19.07.2019 р.

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має
Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

ISBN 978-966-991-068-4

9 789669 910684